

мира. Парадоксально, но роженне городом творчество Н. Хвильового, "глашатая эпохи" украинского ренессанса 20-х гг. XX ст., воспевая урбанистический пейзаж, сакрализируя образ дороги, еще больше обостряет трагическую антитезисию "город-село".

Ключевые слова: урбанистический пейзаж, временно-пространственная картина мира, национальная символика, экзистенциональная тревога, Николай Хвильовой.

O. Gudzenko, PhD, Researcher

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE IMAGE OF UKRAINE IN NICOLAY KHVYLEVY'S PROSE

The article reviews an evolution of urban and feminine image of Ukraine which is innovatively comprehended in Nicolay Khvylevy's prose. The writer tries to fill in the rural landscape, the image of pastoral Ukraine into the matrix of the city – it's the way of author's individual strange vision of space, the chance to atone for its sins. However the final scenes of his works as a rule tend to be apocalyptic, filled up with tragedy and acute sense of the world's death. It is paradoxically that Nicolay Khvylevy's works born by the city and being the herald era of Ukrainian Renaissance of the early years of the 20th century carol the urban scenery and idealize the representation of the road which in a greater extent escalates the tragic contrast "city – village".

Keywords: urban scenery, time-and space picture of the world, national symbolism, existential anxiety, Nicolay Khvylevy.

УДК: 821.161.2:7.034

Л. Гудзь, асп.

Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, м. Київ

МОТИВ ЧУДА В ХУДОЖНЬОМУ ВИМІРІ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО (НА ПРИКЛАДІ ПОЕМИ "БОГОРОДИЦЕ ДЬВО, РАДУЙСЯ" ІОАНА МАКСИМОВИЧА)

Розкриваються особливості мотиву чуда в українській поезії доби Бароко, зокрема в поемі Іоана Максимовича "Богородице Дьво, радуйся" (1707). Предметом аналізу стали вірші на честь Діви Марії та Її ікони Іллінської. Іоан Максимович пропонує повчальні тексти, які засвідчують дива Господні, з метою навернути християн на шлях віри і спасіння.

Ключові слова: чудо, ікона, Іоан Максимович, поема "Богородице Дьво, радуйся".

Чудо, мотив чудесного зустрічається майже в усіх художніх творах доби Бароко. Її митці прагнули закріпити віру в християн у вищі сили, подати взірець для наслідування, відкрити шлях до усвідомлення істини. Відтак чудо набуває морально-дидактичної функції і кличе людей до віри, до Церкви, "як дзвін кличе богомольців до храму і замовкає, коли храм наповниться" [10].

Термін "чудо" науковці трактують по-різному, і найчастіше це поняття відображає світогляд і пізнання певної епохи. Найпоширенішим поглядом на чудо є уявлення про втручання у профанний світ надприродної сили, яке відбувається за особливих обставин та в особливий спосіб.

За словником біблійного богослов'я, "чудо – це знак, пристосований до загальнолюдських можливостей пізнання" [12, с. 903], а чудесні знаки – "утвердження Слова Божого, оскільки в конкретній дії являють спасіння, звіщене Божими герольдами, з іншого боку, чуда викликають довіру до знаків як до правдивих посланців Бога" [12, с. 904].

Пояснювалася природа чуда і як вияв первісного мислення, рецидиви якого трапляються й у сфері цивілізованої колективної свідомості. Були спроби тлумачити чудо як результат навіювання, тобто намагання пояснити чудо тим чи іншим станом психіки. Науково виважені думки з приводу діалектики чуда висловив О. Лосєв, котрий розглядав цей феномен як зіткнення, взаємовідношення двох різних планів дійсності, у результаті чого народжується третій, що і є "першообразом". Філософ переконує, що "саме слово "чудо" всіма мовами світу звучить як момент подиву – грец. *qaama*, лат. *miraculum-miror*, нім. *Wunderbewundern*, слов'янською *чудо*. "Чудо в основі своїй має повідомлення, прояв, звістку, свідчення, дивне знамення, пророцтво, розкриття, а не буття самих фактів чи подій. Це – модифікація сенсу фактів і подій, а не самі факти і події. Це – певний метод інтерпретації історичних подій, а не пошук нових як таких. Чудо для віруючого – незаперечне! Навіть слово "віра" тут не підходить. Він бачить і знає чудо" [7].

Чудо саме по собі доводить тільки те, що світ – це не лише закони природи, але й надлюдська реальність. У духовному

житті кожного християнина чудо є своєрідним знаком, відповіддю Бога, що вказує на необхідність змінити внутрішній світ.

Найбільша збірка чудес християнства – Біблія. Проте євангелісти запевняють, що Книга книг – лише невелика частина чудес Ісусових. Якби розповісти про всі діяння і слова Господні, їх не вмістив би увесь світ.

Чудо завжди мало дві форм вияву: наочну (зорову) і внутрішню (проникнення віри у розум і серце). Поети Бароко, наслідуючи цю традицію, ставили за мету не лише поетично змалювати феномен чуда, а й розкрити силу Божого одкровення і вияв Його волі в життях православних подвижників, чудесних знаменнях святих місць і образів.

Для православної церкви ікона є особливою формою одкровення Божественної реальності. Вона має велику силу благодатної дії, яка наповнює душі молільників теплом і світлом, очищає від зла і гріхів. За давнім християнським ученням, будь-яка ікона – глибоко символічна реліквія. Це образ, який відображає Небесний Першообраз. На думку В. Лепакіна, жодний художній витвір не мав такого всеохопного значення, як ікона, і жодний вид мистецтва не зробив такого масштабного внеску у розвиток культури і суспільства, як іконопис. Автор переконаний, що "роль і значення ікони, глибину і ширину її впливу на церковну, державну, громадську й особисту долю людини, навіть на її ментальність та формування естетичних смаків, оцінити не можливо" [3].

На думку архієпископа Сергія (Спаського), найважливішим доказом святості ікон є чудеса, які Господь дарує нам через них. "Якби ікони були богопротивні ідоли, як кажуть іконоборці, Господь не дарував би нам через них знаки і чуда, натомість Він вкотре засвідчив, що шанування образів Йому приємне" [11].

Чудеса від ікон великі. Комусь Господь через молитву посиляє дар прозорливості, іншому – дає силу над злими духами, хтось підкорює природні стихії, дехто уподібнюється святим угодникам. Утім християнська історія найбільше чудес має прозцілення від важких хвороб і спасіння людини від гріха.

Святий образ Іллінської Богоматері надихнув Іоана Максимовича на поетичний переспів чудес, які сталися зі звичайними

людьми завдяки молитві і вірі. Оскільки в українському літературознавстві, попри наявні розвідки (О. Матушек, С. Журавльова, О. Максимчук, О. Зосімова, О. Засько, В. Шевчук, С. Демченко) присвячені творчості Іоана Максимовича, немає студій, присвячених мотиву чуда в поемі "Богородице Дѣво, радуйся", назріла потреба проаналізувати один із найцікавіших розділів поеми (віршовані описи чудес Богородиці) та окреслити його значення для історії української барокової літератури.

Усі оповіді Іоана Максимовича об'єднані спільною темою, де "Мати Божа з'являється на допомогу людям, що вдаються до Неї коло Її ікон, уже аж по Своїм Успінні, часом образно зіходячи зі Своїх зображень" [14, с. 87]. Чудесні знамення, які дає Господь по вірі звичайним людям, часто апелюють до біблійних сюжетів і постатей, життєвий шлях яких слугує взірцем покаяння і спасіння. Підтвердженням цьому слугує перше чудо, яким автор розпочинає віршовані описи.

У славному місті Римі жив священник, *"премудрый проповѣдник, изрядный церковник"* [9, арк. 248 зв]. На сповідь до духівника прийшов юнак, *"безаконій зѣло умноженный, / От юности во злобѣ весьма утвержденный"* [9, арк. 247 зв.]. Священник радить юнакові молитися перед образом Божої Матері і тричі вдень читати "Богородице Діво". За півроку хлопець стає на праведний шлях, і коли одного разу опиняється біля дверей блудниці, стається диво: Божа сила відштовхнула праведника за тисячу верст. *"О чудо! Неслышанно, и удивленіе, / До сель невидано бысть там явленіе. / Невидимая сила от дверей оторже / Блудницы, паки к своим дверем и прибереже. / Внезапу постави в растоянии / Далечайшом до зѣла в єдном мгновени"* [9, арк. 249].

Аскети й подвижники неодноразово звертали увагу на потужну руйнівну силу блуду. "Не чини перелюбу" (Вих. 20, 14), – застерігає одна із десяти Божих заповідей. Причому вона вважається настільки важливою, що у Святому Письмі повторюється більш ніж 170 разів. В апостола Павла є також її роз'яснення: *"Хіба ви не знаєте, що той, хто злучується з розпусницею, стає одним тілом із нею? Бо каже: Обидва ви будете тілом одним. Утікайте від розпусти. Усякий бо гріх, що його чинить людина,*

є поза тілом. А хто чинить розпусту, той грішить проти власного тіла" (1 Кор. 6, 16, 18).

Проте немає гріха, сильнішого за Боже милосердя. Ця істина спонукає Іоана Максимовича звернутися до біблійного сюжету про Марію Єгипетську, в образі якої ми бачимо не лише відчайдушну боротьбу, а й перемогу, яка дається Богом, Його любов'ю, Його силою та всемогутністю. *"Поручившись Дьвѣ, и бывшей поспѣшной. / Она егда положи житію начало, / Обратившись от грѣхов яко подобало [9, арк. 250 зв]. Слыша глас к себѣ: аще Иордан прийдешу, / К спасенію добрый покой обратиши, / И от того времени прияты Поручницу / Во всем житии своѣм добру Наставницу" [9, арк. 251].*

У повчанні поет закликає не впадати у відчай, а безперервно молитися Діві Марії. *"Потицѣмся и мы к Дьвѣ молитву имѣти, / Аще хотим в дѣлах добрых преуспѣти. / Обратѣм вся чувства си в послуженіе, / Воистину воспріимем благ умноженіе" [9, арк. 251 зв.].*

Священне зображення має свій первообраз у духовному світі, і воно не відводить людину від Істинного Бога, а веде до Нього крізь чудеса, з-поміж яких найбільші – мироточення і кровоточення. У літературі Бароко – це символ Божого милосердя, "роса любові", символ заступництва. При цьому Іоан Максимович застерігає: чудо може стати не лише спасінням, а й покаранням, як це сталося із героєм другої оповіді.

Невідомий чоловік (очевидно, автор свідомо не дає йому імені, узагальнюючи образ загарбників чи протиборців Церкви Христової) насмілився мечем ударити ікону Богородиці. Небачене диво вразило християн – із лику Диви Марії потекла кров, яка стала цілющою для багатьох хворих. *"Изыде кров от язвы, яко от живота / Лица на децѣ изрядно там написаннаго. / Кровію истекшею мнози исцѣленны, / Больныи здравши быша, слѣпы просвѣщенны" [9, арк. 252].* Почувши про чудесні зцілення, злочинець не повірив і, насміхаючись, привів до ікони тварину *"слѣпо, старо на исцѣленіе" [9, арк. 252].* На превеликий страх і подив, Діва Марія зцілила тварину, натомість розбійник утратив зір.

У повчанні простежується апеляція до євангельської застороги: *"Хто не зі Мною, той супроти Мене; і хто не збирає зі*

Мною, той розкидає. А тому кажу вам: Усілякий гріх і хула простяться людям, а зневага (хула) на Духа не проститься людям. Якщо хтось скаже слово на Сина Людського, то проститься йому; а якщо хтось скаже на Духа Святого, не проститься йому ні в цьому світі, ні в прийдеишньому".

Значне місце у літературі Бароко посідають переспіви біблійних сюжетів про життєвий шлях Діви Марії, який уже сам по собі став Божим знаменням, дивом, основою християнського вчення. Вірші на честь Різдва Діви Марії, Благовіщення, народження Сина Божого, Успіння і посмертні чудеса зустрічаємо в Лазара Барановича, Іоанікія Галятовського, Димитрія Туптала, Кирила Транквіліона-Ставровецького, (Антонія Радивиловського та інших. Латиномовні тексти також містять чимало поетичних переспівів і повчань, які збагатили світову літературну скарбницю. Іоан Максимович, маючи на меті познайомити читача із текстами західних учителів церкви, часто апелює до чудес, настанов і листів Картаєни, Фоми Кантуарійського, Петра Ключіванського, Вікентія Бульвіненського, Бонавентури, Фоми Аквінського та інших. Слід зауважити, що саме це звернення до латиномовних текстів викликало хвилю критики й зауважень з боку сучасників поета і, можливо, стало однією з причин, чому творчість архієпископа ставилася під сумнів.

Утім, завдяки поемі Іоана Максимовича маємо не лише витончену барокову поезію, але й цінні зібрання богородичних чудес, засвідчені християнами східної і західної церкви, які лягли в основу багатьох творів світової літератури та культури. Таким чином, описуючи дива, автор прагне розширити міжнародні кордони, утвердити в людських серцях віру, а заодно розширити світогляд і знання православного читача.

Одним із таких є чудо *семи радостей* Діви Марії. Автор розповідає, як єпископ Фома Кантуарійський щодня славив Богородицю, згадуючи сім євангельських чудес, і одного разу Матір Божа явилася щирому молільнику: *ПЕРВОЄ СЛОВО Ангела: се зачнеши Сына, / И родиши, пребудеш Дъвою єдина. /ВТОРОЄ, єгда в Чревь девять мѣсяцев носи, /А Єлисавети Духом вшедишу в дом ороси. / Возыграє бо в чревь рожденный Младенець, / Прешествієм Маріи радовась первенець. / ТРЕТЄЄ ВЕСЕЛІЄ*

Пречистой в Рождествѣ, / Родивши Бога, пребысть в неизмѣном Дѣствѣ. / ЧЕТВЕРТОЕ: трехъ царей в день поклоненія. / Злата, смирна, ливана их приношенія. / ПЯТОЕ: по тридневном и обрѣтеніи, / От Єрусалима в дом возвращеніи. / ШЕСТОЕ: Бога Сына бѣ Воскресеніе, / Радость неизреченна в Вознесеніи. / СЕДЬМОЕ: Пречистая егда в небо възйде, / С многим веселіем к Святой Троици прииде [9, арк. 266].

Подібні сім радостей зустрічаємо і в каталонському збірнику XIV століття "Los set gotxs", з яким, очевидно, Іоан Максимович був знайомий. Похвальна пісня славить непорочність Діви Марії, народження Сина, поклоніння волхвів (цікаво, що тут провидці поклонилися саме Матері, а не Сину), появу воскреслого Христа, Вознесення на Елеонській горі, П'ятидесятницю та Вознесення Марії.

*Расскажем о семи радостях и с благочестивой песней на устах
Будем смиренно славить сладостную Деву Марию.
Аве Мария, благодатная,
Да пребудет с тобой Господь, благочестивая Дева.
Дева, до того как родить, была ты чиста и невинна,
И в родовых муках и после ты осталась непорочной.
Истинно, Сын Божий был тобою рождён, благочестивая Дева.
Дева, три царя с Востока скакали ретиво,
Ведомые звездой, и прибыли к твоему убежищу.
Они принесли тебе в дар, один за другим, золото, мирру и ладан.
Дева, скорбевшая о смерти возлюбленного сына,
Ты исполнилась радости, узрев его воскресшим.
Тебе первой, милосердная Матерь, пожелал он явиться.
Дева, пятую радость от своего возлюбленного Сына ты получила,
Когда на горе Елеонской ты увидела, как он вознёсся к небесам.
Мы исполнимся радости, если ты будешь молиться за нас.
Дева, на Пятидесятницу
Ты собрала апостолов и прочий люд.
И на всех сошёл Дух Святой.
Дева, вот последняя твоя радость в этом мире:
Твой Сын стремительно вознёс тебя к небесам.
Там ты венчана на все времена, вечная царица [15].*

Сім радостей Богородиці співзвучні сімом скорботам Матері Божої, які у східному християнстві мали менше поцінування, проте майстерно оспівані в поемі Іоана Максимовича. Автор спирається на збірку латиномовних текстів, знайдених у місті Колині, де подано сім скорбот Діви Марії: перша – відхід Сина до Єрусалима, друга – зрада Іудою, третя – засудження Христа до страти, четверта – розп'яття, п'ята – смерть Сина, шоста – зняття Тіла з хреста, сьома – поховання.

*Прежде ста лѣт обрѣтох книгу печатанну
В Колионии, латинським языком изданну.
Седм болестей зчисляет Пречистыя Дѣвы.
Первая егда Исус Христос отхождаше
В Іерусалим, чисту Матер оставляши [9, арк. 146].
В той же книзі пишет о второй полести:
(Удали мя о Дѣво от всякой прелести).
В ноц, в ню же Іудеом предан бысть Христос Бог,
В предивном терпеніи удивительно мног [9, арк. 147 зв].
Третья Дѣвь болестъ, а Каяфовом дому,
Засѣдшу на судищи судій самому.
Тамо вшедши, услыша на смерть реченіе,
Премного сотвори слез источеніе [9, арк. 148 зв].
Всепречистыя Дѣвы болестъ четвертая,
Воистину велико Дѣвы терпеніе,
Взираши бо очима там пригвожденіе [9, арк. 149].
Пятую разумѣють болестъ Дѣвы быти,
Егда изволил Христос Дух свой испустити [9, арк. 154].
Шестая болестъ Христа со Креста снятіе,
Тяжчая до зѣла над первы бытіе [9, арк. 156].
Седмая болезнь Дѣвы в день погребенія,
Плащеницы и иных вещей собранія [9, арк. 160 зв.]*

Таким чином, творчість архієпископа Іоана Максимовича – важлива складова українського літературного процесу XVII–XVIII століття. Звертаючись до біблійних та історичних текстів, поет розкриває тогочасні проблеми епохи, у дидактичних настановах подає власне розуміння віри і чуда, прагне спрямувати читача до Бога й Істини, пропонує шлях аскези як єдиний і пра-

вильний. Віршовані описи чудес Богородиці, як і сама поема "Богородице Дѣво", має ще багато не досліджених питань, тому потребує ґрунтового аналізу та вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту: Із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. – Українське Біблійне Товариство, б. р. – 296, 959 с.

2. *Дамаскин Иоанн*. Слово второе на Рождество Пресвятой Богородицы [Електронний ресурс] / Иоанн Дамаскин. – Режим доступа: <http://lib.pravmir.ru/library/readbook/928>

3. *Ленахин В.* Фунції ікони. Ікона і образ. – Режим доступу: <http://azbyka.ru/m-funkcii-ikonu-ikona-i-obraz>

4. *Лихачев Д.* Поэтика древнерусской литературы. – 3-е изд. – М. : Наука, 1979. – 357 с.

5. *Лосев А.* Очерки античного символизма и мифологии. – М. : Мысль, 1993. – 959 с.

6. *Лосев А.Ф.* Миф. Число. Сущность. – М. : Мысль, 1994. – 919 с.

7. *Лосев А.Ф.* Миф есть чудо // Диалектика мифа. М: Правда, 1990. – Режим доступа: <http://www.psylib.org.ua/books/losew03/index.htm>

8. *Лэжки Гарттоль В.Э.* История возникновения и влияния рационализма в Европе: Пер. с англ: В 2 т. – СПб, 1871. – Т. 1. – 320 с.

9. *Максимович Иоан*. Богородице, Дѣво, радуйся. – Чернігів, 1707. – 300 арк.

10. *Остроумов Стефан*, прот. Мысли о чудесах [Электронный ресурс] / Стефан Остроумов, прот. – К. : Пролог, 2004 // Библиотека православного христианина "Благовещение". – Режим доступа : <http://www.wco.ru/biblio/books/wonders/Main.htm>.

11. *Сергий (Спаский)*, архиепископ Православное учение о почитании икон. – Режим доступа: http://azbyka.ru/otechnik/Sergij_Spasskij/pravoslavnoe-uchenie-o-pochitanii-ikon/19.

12. *Словник біблійного богослов'я / Упорядники К. Леон-Дюфур, Ж. Люплаці, А. Жорж, П. Грело, Ж. Гійє, М.-Ф. Лакан: Пер з франц.* – Львів: Місіонер, 1996. – 934 с. – С. 650.

13. *Табак Ю.* Православ'я і католицтво : Основні догматичні та обрядові розбіжності [Електронний ресурс] / Юрій Табак. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2007. – 66 с. – Режим доступу: irs.ucu.edu.ua/wpcontent/uploads/2010/08/Tabak.pdf.

14. *Фетисов І.* Збірник легенд Агапія Критянина "Αμαρτωλὸν Σωτηρία" в українському та московському письменстві та народній словесності // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – 1928. – Кн. 19. – С. 1–41; – 1929. – Кн. 23. – С. 37–95.

15. "*Los set gotxs*" ("Семь радостей"). – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Los_set_gotxs#cite_note-3.

Стаття надійшла до редколегії 06.04.16

Л. Гудзь, асп.
Институт литературы им. Т. Г. Шевченко НАН Украины, г. Киев

**МОТИВ ЧУДА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ИЗМЕРЕНИИ
УКРАИНСКОГО БАРОККО
(НА ПРИМЕРЕ ПОЭМЫ "БОГОРОДИЦЕ ДЬВО, РАДУЙСЯ"
ИОАННА МАКСИМОВИЧА)**

Раскрываются особенности мотива чуда в украинской поэзии эпохи Барокко, в частности в поэме Иоанна Максимовича "Богородице Дьво, радуйся" (1707). Предметом анализа стали стихи в честь Девы Марии и Ее иконы Ильинской. Иоанн Максимович предлагает обучающие тексты, подтверждающие чудеса Господни, с целью обратить христиан на путь веры и спасения.

Ключевые слова: чудо, икона, Иоанн Максимович, поэма "Богородице Дьво, радуйся".

L. Gudz, Postgraduate Student
Shevchenko Institute of Literature, The National Academy of Sciences of Ukraine

**THE MIRACLE MOTIVE IN THE ARTISTIC DIMENSION
OF UKRAINIAN BAROQUE (BASED ON
THE POEM "BOGORODYCE DIVO, RADUISIA"
BY IOANN MAKSIMOVICH)**

The article examines the features of the miracle motif in Ukrainian Baroque poetry, particularly in the poem by Ioann Maksimovich "Bogorodyce Divo, raduisia" (1707). The subject of analysis was the poem in honor of Virgin Mary and her icon "Illinskaja". Ioann Maksimovich presents instructive texts that demonstrate the wonders of the Lord, with the aim of converting Christians to the path of faith and salvation.

Keywords: miracle, icon, Ioan Maksymovych, the poem "Bohorodyce Divo, raduisia".

УДК 82.091-1:821.111(73)/.161.2

Т. М. Доній, асп.
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

**СЕЦЕСІЙНІ МОТИВИ В ТВОРЧОСТІ
ПОЕТІВ-ПОСТМОДЕРНІСТІВ:
КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ
(НА ПРИКЛАДІ ЛІРИКИ ГРЕГОРІ КОРСО
ТА СЕРГІЯ ЖАДАНА)**

Зосереджена на спільних рисах сецесійних мотивів творчості поетів-постмодерністів. Зроблено стислий огляд історичних та естетичних аспектів, що призводять до виникнення подібних постмодерних процесів у